

РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

DOI: 10.31392/NPU-nc.series14.2019.27.23

УДК 373.147.036

Сверлюк Л. І.

Історико-культурний концепт формування гуманних взаємин у дитячому хоровому колективі

Питання гуманізації освіти є складним процесом, який має досить довготривалу історію. Її намагалися осмислити, а також визначити роль музики в естетичному та духовному вихованні ще в античні часи. Як система філософських поглядів і напрям суспільної думки вона виникла в античні часи, сформувалася в епоху Відродження і розвивалася в наступні періоди аж до сьогодення. Провідним засобом виховного впливу на дітей є шкільні хорові колективи. Зазначено, що в багатьох творчих колективах ще не забезпечено відповідних умов морально-естетичного виховання, прищеплення гуманних цінностей, що впливає на функціонування навчально-виховного процесу в цілому. Наближення до гуманізму відбувається в процесі активної музичної діяльності в умовах творчого спілкування з однолітками, коли створена атмосфера співпраці вихователя із вихованцем, що сприяє процесу самопізнання, самовдосконалення учасника хорового колективу.

Ключові слова: дитячий хоровий колектив; гуманні цінності; демократичні принципи

Актуальність дослідження. Цілеспрямоване музично-естетичне виховання школярів здійснюється у різних формах колективної музичної творчості, серед яких особливо вирізняється хоровий спів. Участь школярів у хоровому колективі передусім спрямована на розвиток естетичних потреб, національної самосвідомості, утвердження гуманних принципів не тільки у колективних взаєминах, а й життєвих ситуаціях. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема гуманізації взаємин у процесі колективної музичної діяльності.

Однією із основних умов її реалізації є участь дітей в активній суспільно-ціннісній діяльності, в процесі якої формуються знання і практичний досвід, важливі для закріплення гуманних поглядів, уявлень, почуттів, взаємин і поведінки. Провідним засобом виховного впливу на дітей є шкільні хорові колективи. Разом з тим, потрібно зазначити, що в багатьох творчих колективах ще не забезпечено відповідних умов морально-естетичного виховання, прищеплення гуманних цінностей, що впливає на функціонування навчально-виховного процесу в цілому. Однією з причин такого стану є відсутність належного морально-психологічного клімату в колективах, оскільки керівники зорієнтовані передусім на виконавський аспект, часто не надаючи важливого значення морально-естетичному та гуманістичному вихованню, що негативно позначається на формуванні у дітей інтересу до хорової музики.

Питання гуманізації освіти достатньо широко розглядаються в сучасній науковій літературі. Історико-теоретичні засади гуманних взаємин висвітлені у вітчизняних (Г.Сковорода, П.Юркевич) та зарубіжних (Р.Декарт, Г.Гегель, І.Кант, Л.Феєрбах) філософів, а також гуманістичний підхід, обґрунтований зарубіжними вченими (Р.Бернс, Б.Кларк, С.Конг, Ф.Кумбс, А.Маслоу, К.Роджерс) та вітчизняними (В.Сухомлинський, Г.Балл, В.Юрченко, В.Шпак та ін.). Нами використано також висновки вчених щодо виховання гуманістичних почуттів і взаємин у дітей (І.Бех, С.Вдович, С.Гончаренко, І.Зязюн, О.Киричук, Ю.Мальований); стосовно мистецької освіти (Л.Коваль, О.Олексюк, Г.Падалка, О.Ростовський, О.Рудницька, О.Щолокова). У центрі уваги дослідників перебувають такі проблеми: оволодіння активно-творчо-контактним стилем керування хоровим колективом (А.Козир), формування навичок педагогічного керівництва співацьким гуртом (А.Карпун), опанування в класі хорового диригування української

духовної хорової музики (Л.Остапенко), обґрунтування теоретичних і методичних засад вищої диригентсько-хорової освіти (Т.Смирнова).

Мета статті – розкрити передумови гуманізації взаємин у дитячих хорових колективах крізь призму історико-суспільного буття.

Виклад основного матеріалу. Гуманізм як система філософських поглядів і напрям суспільної думки виник в античні часи, сформувався в епоху Відродження і розвивався в наступні періоди аж до сьогодення. Гуманізм як ідея і глобальна філософська система визначається автономністю (виділення серед інших релігійних, історичних, ідеологічних постулатів), універсальністю (притаманність будь-яким універсальним системам), фундаментальністю (відображення провідних засад суспільного життя), єдністю цілей і засобів (виключає можливість досягнення цілей будь-якими засобами) [7, 33-34].

Виходячи з аналізу наукової літератури, логіці нашого дослідження були підпорядковані поняття, які, на наш погляд, є першим поштовхом до подальшого наповнення змістом наукового терміну «гуманні взаємини». Зважаючи на те, що нерідко в науковій літературі трапляються випадки накладання понять «гуманний» і «гуманістичний», ми спрямували дослідження філософських, психологічних і педагогічних концепцій саме на розходження цих споріднених феноменів.

Відомо, що ще в Античні часи було окреслено головні принципи гуманного навчання. Наприклад, творча спадщина Сократа дає можливість сформулювати такі принципи гуманного навчання як забезпечення умов для позитивного психічного розвитку та саморозвитку особистості і насамперед, її самостійного, активного, творчого мислення.

Праці Квінтіліана дають змогу доповнити ці принципи: індивідуальний підхід до кожного учня, тобто прагнення до максимального позитивного розвитку його здібностей на основі вивчення психології особистості, любов та поважне ставлення з боку вчителя до особистості учня, відмова від примусових методів навчання [4, 131].

Теоретичне осмислення гуманного навчання й виховання (у сучасному розумінні), на наш погляд, розпочинається із проникнення філософських гуманістичних напрямів у теорію та практику освіти. Таких напрямів, як зазначає В.Юрченко [8], історія налічує три: перший (його пов'язують з іменем Л.Бруні) – це філософський гуманізм у реалістичному варіанті; другий (Н.Фічіно) є змішаним або світсько-християнським; третій (М.Лютер) є суто християнським гуманізмом періоду Реформації.

Спільним для гуманістів є те, що вони суворо критикували тодішню схоластику, пропонуючи збагатити зміст навчального процесу прогресивним надбанням людства. Не випадково учні, закінчивши школу Вітторіано де Фальтре, відзначалися широтою та міцністю знань, людяністю, толерантністю. Це свідчило про значний вплив гуманізації освіти на інтелектуальний та духовний розвиток учнів.

Якщо погляди Вітторіано де Фальтре перегукувалися з шкільною концепцією Квінтіліана, то в праці М.Монтеня «Досліди» розглядається розвиток і нове осмислення античних принципів гуманності. Автор критикує сучасну йому середньовічну систему освіти, звинувачуючи її в тому, що вона не сприяла розвитку та саморозвитку особистості, а націлювала вихованців на механічне зазубрювання матеріалу, не дбаючи про моральне виховання. Філософ виступає проти набуття знань без одночасного вдосконалення моральної та духовної сфери людини. Монтень, як і Сократ, пропонував створити умови для вільного розвитку дитини, передусім, розумового, спираючись на суто індивідуальний підхід.

На наше переконання, створення сучасної моделі гуманних взаємин без аналізу спадку соціалістів-утопістів неможливе. Попри дошкульну сьогоденну критику соціалістичної системи в країні, об'єктивний історико-педагогічний аналіз вимагає визнати утопічні теорії всіх часів джерелом гуманістичних аксіологічних орієнтацій. І справді, в центрі цих теорій перебуває особистість, її моральні цінності.

У творах соціалістів-утопістів виховання високої моральності розглядається як першочергове завдання соціального характеру. Недаремно утопісти пов'язували це завдання з

дитиною, а виховання доброти, милосердя та інших гуманних якостей – із середовищем, яке її оточує.

Якщо Монтень і Вітторіано де Фальтре вбачали мету навчально-виховного процесу у підготовці людини до активної творчої діяльності, спрямованої на позитивне перетворення навколишніх життєвих умов, удосконалення держави, суспільства, а головне, на самовдосконалення, то Т.Мор і Кампанелла – у найкращому пристосуванні до вже існуючих ідеальних умов життя.

Таким чином, утопісти відхилилися від окресленої ними суті гуманного навчання. Це спонукало їх якнайшвидше досягти досконалого суспільного ладу. На наш погляд, власне, цією двоїстістю, ясно починається відсутність диференціації понять «гуманістичний» (від «гуманізм») і «гуманний» (від «гуманність»). Така тенденція на тривалий період часу спровокувала певне педагогічне лицемірство: наголошувати на гуманних взаєминах, а в освітній реальності втілювати негуманне ставлення до учнів.

Представники світсько-християнського (мішаного) гуманізму в педагогічній думці епохи Відродження Франсуа Рабле та Еразм Роттердамський також зверталися до античних принципів гуманного навчання учнів з метою формування активної, творчої самостійної особистості, здатної застосувати набуті знання у ході розв'язання актуальних проблем сучасності. Так, Ф.Рабле вважав, що при вільному підході до навчання можна розвинути будь-які здібності, значно вдосконалити особистість учня. Еразм Роттердамський вбачав ефективність освітнього процесу у зміні ставлення до учнів. На його думку, повага учнів до вчителя виникає не через страх перед покаранням, а завдяки любові [7, 10].

Прихильники християнського гуманізму (Мартин Лютер) вважали віру головною умовою позитивного розвитку та саморозвитку людини. Послідовники ідеолога протестантизму Філіп Мелатон і Йоган Штурм, а також численні засновники шкіл періоду Реформації поступово відійшли від гуманістичного освітнього руху. Саме цей момент, гадаємо, є поворотним у спекулятивному тлумаченні змісту понять «гуманні взаємини» та «гуманні якості особистості», які всупереч намаганням чеського педагога Я.Коменського утвердити гуманні принципи навчання без маніпуляцій учнем, все ж призвели до маніпуляційної психології та педагогіки у радянські часи.

І, нарешті, не можна обминути увагою (зокрема стосовно вивчення позанавчального середовища як специфічного чинника формування взаємин), такої унікальної постаті, як Г.Сковорода.

У педагогіці Г.Сковороди відобразилися його філософські погляди та основні напрями передової педагогіки: гуманізм, демократизм, висока моральність. Головним педагогічним принципом він вважав розкриття й розвиток природних здібностей людини. Звідси його ідея «сродної праці», тобто такої діяльності, яка б відповідала її задаткам, нахилам і здібностям, а також ідея природного виховання, яку філософ тлумачив як діалог між дорослим і дитиною, Богом всюдисущим і підростаючою людиною, природою і людиною, між самими вихованцями.

Таке множинне розуміння педагогічного діалогу варте серйозної уваги, адже нині вчені в осмисленні проблеми гуманізації взаємин часто обмежуються або суб'єкт-об'єктною площиною, або, в кращому випадку, – суб'єкт-суб'єктною (останнє вважається вищим досягненням). У той же час педагогіка та психологічний світ «втікача від світу» подає зазначені вище підсистеми ще і як сфери диспозиційного формування гуманних взаємин. Недарма Г.Сковорода піддає нищівній критиці дворянсько-аристократичне ерудитоцентроване виховання (у радянській педагогіці його називали «всебічним»). Суто світським поглядам, подібним до єзуїтських, Г.Сковорода протиставив своєрідне «гармонійне» (без всебічності) навчання. Ця гармонія полягала в природності, відсутності примусу, єдності з народним життям і, що особливо важливо, в народно-мистецькому підході до осмислення й формування людських взаємин [7, 19].

В Україні протягом багатьох років досить специфічним моментом гуманізації виховання школярів можна вважати звернення до позашкільних форм і засобів виховного впливу. Як зазначає М.Пантук [6], дитячо-юнацькі спортивні організації, що зародилися наприкінці XIX століття, були невід'ємною складовою національно-культурного відродження українського народу.

Головним у нашому дослідженні є гуманістичний підхід до сприйняття школяра як партнера, суб'єкта спілкування зі своїми конкретними характеристиками та індивідуальними особливостями, а також чинники впливу на взаємостосунки дітей у колективі.

У позашкільних аматорських колективах закладено досить могутній гуманний потенціал. Утім, за твердженням багатьох вчених (М.Боришевський, М.Глущенко, С.Ніколаєва, Н.Слободяник), на практиці стосунки в позаурочній діяльності переважно будуються на авторитарних засадах. Така суперечність, мабуть, ґрунтується на тому факті, що традиції позашкільних організацій України, зокрема українського скаутизму відійшли в минуле. У них надовго запанував дух «піонерського гуртка», де робота хоч і була цікавою й змістовною, але в стосунках переважав авторитарний, командний стиль.

Варто відзначити, що мистецтво в різні історичні епохи, в різних суспільних формаціях було полем суперечностей між тими, хто стверджував, і тими, хто заперечував його виховний вплив.

Найбільш строката картина поглядів на мистецтво і його виховне значення формується у XX столітті. Засилля масової культури, комерціалізація популярних видів мистецтва, як зазначає В.Орлов [5, 53], призводять до значної переоцінки досягнень художньої культури суспільства і певної переорієнтації в мистецькій освіті. Хоча більш глибокі можливості мистецтва, роль мистецтва у вихованні особистості визнаються, але на практиці їх не завжди враховують.

Так, Г.Ващенко [2], який відкидає матеріалістичну виховну парадигму, відзначає, що вплив музики на психіку може бути позитивним або негативним залежно від того, яким почуттям пройнята музика. Тому він радить застосовувати до музичних творів сувору цензуру, оскільки музика може викликати найшляхетніші почуття і збуджувати найогидніші пристрасті.

Сучасні вчені (І.Зязюн, О.Олексюк, В.Орлов), розглядаючи вплив зовнішніх чинників на формування особистості, однією з найважливіших вважають проблему взаємозв'язку моралі та мистецтва. Можна погодитися з твердженням В.Орлова [5, 52], що художньо-естетичне виховання завдяки поліфункціональності і різноманітності проявів практично ніколи не фігурувало у чистому вигляді, а використовувалося як «забарвлення» або додаток до морального, ідеологічного, політичного, фізичного виховання.

Найбільш дієвою формою виховного впливу є участь дітей у хорових колективах. Наближення до світу прекрасного відбувається в процесі їхньої активної музичної діяльності в умовах творчого спілкування з однолітками під керівництвом хормейстера.

Пріоритетним напрямом у музично-естетичному вихованні стає гуманістична спрямованість музики. Вдосконалення соціалізації особистості школяра вимагає поглиблення змісту музично-естетичного виховання, покликаною стимулювати його духовні потреби з опорою на гуманізм – змістовний контекст музичного впливу.

Хоровий колектив, як і інші аматорські колективи, має пріоритетні можливості порівняно із шкільною формою освіти щодо задоволення потреб дитини у спілкуванні з однолітками, оскільки передбачає неформальність, вільність, відкритість спілкування. Особливість хорового мистецтва полягає в зацікавленні дитини окремим видом діяльності. Якщо поставлене завдання є цікавим, – дитина виконуватиме його активно і уважно. Тому така діяльність більшою мірою впливає на розвиток особистості, розкриття її творчих можливостей. Д.Зарін [3] вбачав у заняттях у хоровому колективі пробудження і розвиток естетичних почуттів дитини як прагнення до краси, в чому б воно не виражалось, та

підкреслював значення хорового співу для виховного впливу на розумові сили та фізичну сторону учасників.

Виховний процес гуманності пов'язаний із формуванням атмосфери творчості, культурної ідентифікації й соціальної адаптації дитини (С.Бондаревська, І.Якиманська). Такий підхід є особливо важливим у складних сучасних умовах знецінення загальних норм культури, коли потрібно створити атмосферу співпраці вихователя із вихованцем, сприяючи процесу самопізнання та самовдосконалення дитини.

Висновки. Узагальнюючи викладене вище, підкреслимо, що гуманні взаємини у позаурочній музично-творчій діяльності постають перед нами як складне емоційно-ціннісне утворення, що детермінується в рефлексивні взаємозв'язки. Утворюючи нові якісні інтереси, вони зумовлюють мотивацію прояву гуманних вчинків. Осмислюючи сутність гуманних взаємин у дитячих хорових колективах, необхідно виходити з таких методичних положень: а) основою, на якій формується емоційно-ціннісне утворення, є творча діяльність дитячого хорового колективу, побудована на демократичних принципах суб'єкт-суб'єктних та суб'єкт-об'єктних відносин; б) інтерес до прояву гуманних вчинків виявляється в процесі досягнення моральних цінностей через втілення художньої ідеї в хоровому співі; в) важливою особливістю гуманізації навчання і виховання є поєднання і набуття духовно-ціннісної спрямованості емоційних, інтелектуальних та вольових процесів, що дає можливість учасникам творчо реалізувати себе в діях та вчинках.

Література

1. Гончаренко А.М. *Становлення гуманних взаємин старших дошкільників*: Монографія. Х.: Вид-во «Діса плюс», 2016. 186 с.
2. Ващенко Г. *Виховний ідеал*. Полтава: Полтавський вісник, 1994. Т.1. 192с.
3. Зарин Д. *Методика шкільного хорового пєня*. М., 1907. 152 с.
4. Культурологічні та психолого-педагогічні аспекти гуманізації освіти. Науково-метод. збірник / за ред. Г.О.Балла. К.: Наук. думка, 1998. 191 с.
5. Орлов В.Ф. *Професійне становлення вчителів мистецьких дисциплін*: Монографія / За заг. ред. І.А.Зязюна. К.: Наукова думка, 2003. 276 с.
6. Пантюк В.П. Виховання підлітків у діяльності молодіжних товариств і об'єднань в західноукраїнських землях кінця ХІХ – початку ХХ століття (історико-теоретичний аспект): Дис...канд.пед.наук: 19.00.01. К., 1997. 213 с.
7. Слободяник Н.В., Сверлюк Я.В. *Основи знань керівників дитячих музично-аматорських колективів*: навч. пос. Рівне, РДГУ. 2002. 182 с.
8. Юрченко В.М. *Про системний підхід до гуманізації навчання*. Праці міжнародн. науково-практичного семінару „Психолого-педагогічні проблеми гуманізації шкільної освіти” (28-30 березня 1996 р.) – Київ-Рівне: АПН України. – 1997. С. 3-8.

Про автора:

Сверлюк Лілія Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент; доцент кафедри пісенно-хорової практики та постановки голосу, Рівненський державний гуманітарний університет (33028 Рівне, Україна); **ORCID: 0000-0002-9211-7884**, sverli@ukr.net

Sverliuk L. I.

Historical and cultural concept of forming humane relationships in a children's choir

The schoolchildren's participation in the choir is primarily aimed at the development of aesthetic needs, national consciousness, the affirmation of humane principles not only in collective relationships but also in life situations. In this context, the problem of humanizing relationships in the process of collective music activity becomes especially relevant.

One of the main conditions for its implementation is the participation of children in active socially valuable activities, in the process of which the knowledge and practical experience are formed, which are important for the consolidation of humane views, ideas, feelings, relationships and behavior. The leading means of educational influence on children are school choirs. At the same time, it should be noted that in

many choir collectives, the proper conditions of moral and aesthetic education, the forming of humane values, which affect the functioning of the educational process as a whole, are not yet provided.

Humanism as a system of philosophical views and direction of public opinion originated in ancient times, formed in the Renaissance and has been developed in subsequent periods up to the present. It is known that in ancient times the basic principles of humane education were outlined. For example, Socrates' creative heritage makes it possible to formulate such principles of humane learning as providing the conditions for positive mental development and self-development of the individual and, above all, his independent, active, creative thinking.

In Ukraine for many years, a rather specific moment of humanization of the schoolchildren education can be considered as an appeal to extracurricular forms and means of educational influence. The main focus of our study is the humanistic approach to the perception of the student as a partner, the subject of communication with their specific characteristics and individual characteristics, as well as the factors influencing the relationships of children in the team.

The most effective form of educational influence is the participation of children in choral groups. Approaching the world of beauty happens in the process of their active musical activity in terms of creative communication with peers under the guidance of the choirmaster. Such an approach is especially important in the difficult contemporary context of the devaluation of general norms of culture when it is necessary to create an atmosphere of cooperation between the caregiver and the pupil, which promotes the process of self-knowledge, self-improvement of the child.

Summarizing the above, we emphasize that humane relationships in extracurricular music-creative activity are presented to us as a complex emotional-value formation, which is determined into reflexive relationships, forming new qualitative interests that cause motivation to manifest.

Keywords: children's choir; humane values; democratic principles.

References

1. Honcharenko A.M. *Stanovlennia humannykh vzaemyn starshykh doshkilnykiv* [The formation of humane relationships of senior preschoolers: Monograph]: [Monohrafiia]. Kharkiv : «Disa plus», 2016. 186 p. [in Ukrainian]
2. Vashchenko H. *Vykhovnyi ideal* [Educational ideal]. Poltava : Poltavskyi visnyk, 1994. T.1. 192 p. [in Ukrainian]
3. Zaryn D. *Metodyka shkolnoho khorovoho penyia* [Methods of school choral singing]. M., 1907. 152 p. [in Russian]
4. *Kulturolohichni ta psyholoho-pedahohichni aspekty humanizatsii osvity* [Cultural studies and psychological and pedagogical aspects of humanity education]. Nau-metod. Zbirnyk / Za red. H.O.Balla. Kyiv : Nauk. dumka, 1998. 191 p. [in Ukrainian]
5. Orlov V.F. *Profesiine stanovlennia vchyteliv mystetskykh dystsyplin* [Profession of becoming teachers of mystical disciplines]: Monohrafiia. Za zah. red. I.A.Ziaziuna. K. : Naukova dumka, 2003. 276 p. [in Ukrainian]
6. Pantiuk V.P. *Vykhovannia pidlitkiv u diialnosti molodizhnykh tovarystv i obiednan v zakhidnoukrainskykh zemliakh kintsia XIX - pochatku XXI stolittia (istoryko-teoretychnyi aspekt)*. Dys...kand.ped.nauk: 19.00.01. K., 1997. 213 p. [in Ukrainian]
7. Slobodianyk N.V., Sverliuk Ya.V. *Osnovy znan kerivnykiv dytiachykh muzychno-amatorskykh kolektyviv* : Navch. pos. Rivne, RDHU. 2002. 182 p. [in Ukrainian]
8. Iurchenko V.M. *Pro systemnyi pidkhid do humanizatsii navchannia*. Pratsi mizhnarodn. naukovo-praktychnoho seminaru „Psyholoho-pedahohichni problemy humanizatsii shkilnoi osvity” (28-30 bereznia 1996 r.) Kyiv-Rivne: APN Ukrainy. – 1997. pp. 3-8. [in Ukrainian]

About the author:

Sverliuk Liliya Ivanivna, Candidate of Pedagogical Sciences (Ph.D.), Associate Professor, Chair of Choral Practice and Voice Production, Rivne State Humanitarian University (33028 Rivne, Ukraine); **ORCID: 0000-0002-9211-7884**, e-mail: sverl@ukr.net